

הסוגיא העשרים חלק ד – גמזיות (נו ע"ב)

ומתירין גמזיות של הקדש, של חרוב ושל שקמה;
מאי דרוש? אמרו: אבותינו לא הקדישו אלא קורות, אנו נתיר גמזיות.
ובגידולין הבאין לאחר מכאן עסקינן, וסברי לה כמאן דאמר: אין מעילה בגידולין.
ורבנן, נהי דמעילה ליכא, איסורא מיהת איכא!

מסורת התלמוד

אמרו אבותינו לא הקדישו אלא קורות וכו' ראו תוספתא פסחים ג כב (מהדר' ליברמן, עמ' 158); ירושלמי פסחים ד ט, לא ע"ב, וראו להלן סוגיא כ חלק ז, 'כהנים בעלי זרוע', נו ע"א-נו ע"ב [ב]. והשוו תוספתא זבחים יא יז; מנחות יג כ (מהדר' צוקרמנדל, עמ' 497 ועמ' 533).

רש"י

ובגידולין גרסינן. כמאן דאמר אין מעילה בגידולין במסכת מעילה (יג ע"א).

פירוש

יחידה זו מוסבת על הפריט הראשון שבחלקה השני של רשימת מעשי יריחו המופיעה במשנה. וזה לשון המשנה על פי כ"י קויפמן: "ואלו שמחו בידן: מתירין [בגמ] <.. > יות¹ של הקדש ואוכלין מתחת הנשרים ונותנין פיאה לירק, ומחו בידן חכמים"². נראה שהרשימה המופיעה בתוספתא היא המקורית: "ואילו שלא כרצון חכמים: מתירין גיזיות"³ של הקדש ואוכלין נשרים בשבת ונותנין פיאה לירק"⁴. המכנה המשותף של שלושת הפריטים שבחלקה השני של הרשימה הוא היותם פירות וירקות. בנוסף, שניים מהם הם מתנות עניים.⁵ בהמשך התוספתא מתברר שאנשי יריחו לא אכלו בעצמם את הנשר אלא האכילוהו לעניים. פירוש הדבר הוא שאנשי יריחו הרחיבו את מצוות פאה⁶ וניסו לעזור לעניי יריחו בשבת.

יש לשאול מדוע התמקדה המחלוקת בין אנשי יריחו לבין החכמים בעניינים חקלאיים ובמתנות עניים. נראה שניתן להסביר את פרטי הרשימה לאור השערותנו לעיל שלפיה יש לזהות את אנשי יריחו כאנשי קומראן או כאנשים הקרובים להם. במגילת ברית דמשק (ו: 14-1: 1) אנו מוצאים את הצו הבא:⁷

ולהבדל

מבני השחת ולהנזר מהון הרשעה הטמא בנדר ובחרם⁸
ובהון המקדש ולגזול את עניי עמו להיות אלמנ[ו]ת שללם
ואת יתומים ירצחו ולהבדיל בין הטמא לטהור ולהודיע בין
הקודש לחול ולשמור א <.. > יום השבת כפרושה ואת המועדות
ואת יום התענית כמצא <.. > באי הברית החדשה בארץ דמשק
להרים את הקדשים כפירושיהם לאהוב איש את אחיהו
כמהו ולהחזיק ביד עני ואביון וגר ולדרוש איש את שלום
אחיהו.⁹

המגילה דורשת מאנשי הכת להיבדל "מבני השחת" ו"מהון הרשעה". בני שחת הם כנראה הכהנים בירושלים, השייכים למקדש, ולחוגם של הפרושים. לדעת אנשי הכת, כהנים אלו גוזלים את הרכוש של "עניי עמו". יש לתקן מצב מעוות זה באמצעות אהבת הרע והחזקת "עני ואביון וגר". בהקשר זה מוזכרים גם חוקים נוספים כגון שבת, מועד ותענית.

רוח הדברים ותוכנם מתאימים להתנהגות אנשי יריחו. הם מחפשים כל דרך להתיר את פירות השקמה שהקדישו אבותיהם בעקבות תוכניות הבנייה של הורדוס, כטענת י' שוורץ.¹⁰ לדעתם, הקדשה זו כללה רק את הקורות, ולא את פירות השקמה. ייתכן שיש כאן ניסיון להימנע מהעברת הפירות למקדש שבירושלים. פירות שקמות ההקדש יהיו במקום זה הפקר וישמשו להאכלת עניים. כמו כן, האכלת הנשר לעניים מחזיקה "ביד עני ואביון", ומגילת ברית דמשק

1 ניתן לראות בכתב היד שהמילה הוגזה ביד שנייה, ושמה הגירסא המקורית היתה: "גיזיות", בכ"י וינה של התוספתא. וראו א"ש רוזנטל, מחקרי תלמוד, ב (תשנ"ג), שדן בפרוטרוט בגירסת המשנה ובפירוש המילה בעמ' כט-לו. לדעתי, פירושה הראשוני של המילה "גיזיות" או "גמזיות" הוא פירות השקמה, וזו הנחתי לאורך הסוגיא כולה.

2 בנוגע לגירסא "ואוכלין מתחת הנשרים", ללא המילה "שבת", ראו להלן, ראש חלק ה.

3 להלן בתוספתא בדברי ר' יהודה גורס כ"י וינה: "גוזיות של הקדש".

4 תוספתא יט, מהד' ליברמן, עמ' 156-157, על פי כ"י וינה. כ"י ערפורט גורס "גמזיות" תחת "גיזיות". בכ"י לונדון ובקטע גזייה גורסים: "מתירין גיזיות של הקדש" תחת "גודשין לפני העומר". בנוגע לגירסא זו ראו מה שכתב הגר"ש ליברמן, תוספתא כפשוטה, חלק ד, עמ' 540, ד"ה ברם בכ"ל.

5 להלן נראה שגם בבבא של גמזיות מדובר במתנות עניים. על כך ראו להלן בפיסקא המתחילה במילים 'תיאורו של פינקלשטיין'. לדעתי, במקור הדברים גרסה הרשימה: "נותנין פיאה ללפת". על כך ראו להלן, חלק ו.

7 על קטע זה ראו: J. M. O'Connor, "A Literary Analysis of Damascus Document VI, 2 – VIII, 3", *Revue Biblique*, 78 (1971), עמ' 210-232.

8 הכוונה היא כנראה לכך שהון הרשעה טמא כפי שהוא אסור בנדר ובחרם.

9 Magen Broshi, *The Damascus Document Reconsidered*, pp. 20-23.

10 ראו: J. Schwartz, "On Priests and Jericho in the Second Temple Period", *JQR*, 79 (1988), עמ' 45. השקמה מתאימה במיוחד לבנייה. ראו פליקס, הצומח והחי, עמ' 166.

טוענת במפורש שניתן לאכול מן הנשר "האובד בשדה" בשבת.¹¹ הרחבת מצוות פאה כדי שתחול על מיני צומח נוספים מתאימה גם היא לתפיסה המוצגת בברית דמשק.¹²

התפתחות הברייתא בבבלי

מעשה אנשי יריחו מתואר באופן שונה בברייתא הארוכה בבבלי מכפי שהוא מתואר במשנה ומכפי שהוא מתואר בתוספתא. לפי דעת ר' מאיר כפי שהיא מובאת בברייתא, שלושת הדברים שעשו אנשי יריחו "שלא כרצון חכמים" הם: "גודשין לפני העומר ופרצין פרצות בגנותיהן ובפרדסותיהן להאכיל נשר לעניים בשני בצרות, בשבתות ובימים טובים, ומתירין גמזיות של הקדש, של חרוב ושל שקמה". לדעת ר' יהודה שם, הרשימה שונה: "ואלו מיחו בידם: מתירין גמזיות של הקדש, של חרוב ושל שקמה,¹³ ופורצין פרצות בגנותיהן ובפרדסותיהן להאכיל נשר לעניים בשני בצרות, בשבתות וימים טובים, נותנין פאה לירק, ומיחו בידם חכמים". הדיון בבבלי מבוסס על דברי ר' יהודה. לכן יש לפנינו שלוש יחידות הדנות (לפי הסדר) בגמזיות, בנשר ובירקות.

בפתיחת הסוגיא בבבלי לא ברור היכן נגמרת הפיסקא מן הברייתא הארוכה שמובאת לעיל והיכן מתחילה הברייתא השנייה המוסיפה עליה. זאת משום שהפיסקא מן הברייתא: "ומתירין גמזיות של הקדש, של חרוב ושל שקמה", התערבבה עם הברייתא השנייה ונוצר רושם כאילו מדובר בברייתא אחת. על פי רושם מוטעה זה ניתן לחשוב שהברייתא גורסת: "ומתירין גמזיות של הקדש, של חרוב ושל שקמה. אמרו: אבותינו לא הקדישו אלא קורות, אנו נתיר גמזיות". נראה לי שמסיבה זו הוסיפו גרסני ענף מינכן 6 בין הפיסקא מן הברייתא הארוכה לבין הברייתא השנייה את השאלה: "מאי דרוש". הם ביקשו להדגיש שמדובר בברייתות נפרדות.

השוואת נוסח הברייתא השנייה בבבלי לנוסח המקבילות מגלה שהברייתא בבבלי קטועה; חסר בה החלק האחרון על בעלי האגרוף. אותם בעלי אגרוף הם שגרמו לאנשי יריחו להקדיש את הקורות, כפי שמתברר מן המקבילות בתוספתא ובירושלמי:

כיצד מתירין גזוזיות של הקדש?

אמרו להם:¹⁴ אי אתם מודים לנו שגידולי הקדש אסורין?

אמרו להם: אבותינו, כשהקדישו, לא הקדישו אלא קורות עצמן מפני שבעלי אגרוף באין ונוטלין אותן בורע.¹⁵

תיאור שונה של אותו מעשה מצוי בשני מקומות נוספים בתוספתא (זבחים יא יז, מהד' צוקרמנדל, עמ' 497; מנחות יג כ מהד' צוקרמנדל, עמ' 533):

אבא שאול אומר: קורות של שקמה היו ביריחו ובעלי אגרוף נוטלין אותן. עמדו והקדישום. אמרו: לא הקדישו בעלים לשמים אלא קורות שקמה בלבד.¹⁶

נראה שהתיאור המקורי של מעשה אנשי יריחו הוא דווקא זה המופיע בתוספתא פסחים. בתיאורו של אבא שאול ישנם סממני פירוש ועיבוד. בתוספתא פסחים אין זכר לכך שמדובר בקורות "של שקמה" אלא ב"גזוזיות". לכן מפרש אבא שאול: "קורות של שקמה", ואינו משתמש במונח נדיר זה, שפירושו: פירות השקמה.¹⁷ אבא שאול גם משנה את סדר הדברים כדי ליצור

11 ראו ברית דמשק, י 22-23, מהד' ברושי, עמ' 28.

12 ראו מה שכתבתי על בבא זו להלן.

13 ורק בבבלי מופיע הסגנון המאוחר הזה: "של חרוב ושל שקמה". וראו מה שכתב ש"י פרידמן על שינוי זה בספרו תוספתא עתיקתא, עמ' 403. יש להוסיף ש"תוספת פירוש" זו "של חרוב ושל שקמה" משקפת צירוף נפוץ, שכן מינים אלו מופיעים יחדיו במקורות בתדירות גבוהה. ראו תוספתא בבא בתרא א יב (מהד' ליברמן, עמ' 132), בבא בתרא ג ז (מהד' ליברמן, עמ' 140); מנחות ט יד (מהד' צוקרמנדל, עמ' 526); משנה בבא בתרא ב ז, יא, יג; ד ח, ט.

14 בירושלמי מוסף כאן: "חכמ".

15 תוספתא פסחים ג כב, מהד' ליברמן, עמ' 158, על פי כ"י וינה.

16 על פי תוספתא זבחים יא יז, מהד' צוקרמנדל, עמ' 497.

17 ולא כפי שפירש פינקלשטיין בספרו *The Pharisees*, עמ' 68-69.

סיפור שיש בו סדר הגיוני: תחילה נטלו בעלי אגרוף את העצים,¹⁸ אז הקדישום אנשי יריחו, ורק בשלב האחרון טענו בניהם או בני בניהם ש"לא הקדישו בעלים לשמים אלא קורות". המונח 'בעלים' בא להדגיש שלא מדובר באותם בעלים ש"הקדישום" אלא בבני דור אחר, המפרשים את מעשה אבותיהם.

בסוגיא הקדומה בבבלי הועמדה הברייתא של אבא שאול מיד לאחר הברייתא המתארת את מחלוקתם של אנשי יריחו וחכמים: "מתירין" וכו'. ברייתא זו של אבא שאול היתוספה אגב אזכור אותם בעלי זרוע בברייתא הראשונה.¹⁹ בעקבות הוספה זו הובאו ברייתות נוספות הדנות בבעלי אגרוף וזרוע. במרוצת הזמן ראו בחלקה האחרון של הברייתא הראשונה: "מפני שבעלי אגרוף באין ונוטלין אותן בזרוע", דבר מיותר. הרי מיד לאחר מכן אבא שאול אומר אותו דבר: "ובעלי אגרוף נוטלין אותן בזרוע". לכן השמיטו עורכי הסוגיא משפט זה ונותר רק חלקו הראשון של המשפט: "אמרו להם: אבותינו, כשהקדישו, לא הקדישו אלא קורות עצמן", שסוגן בבבלי למשפט דומה: "אמרו: אבותינו לא הקדישו אלא קורות, אנו נתיר גמזיות". סימוכין לתהליך זה ניתן למצוא בסוגיית הירושלמי על אתר (ד ט, לא ע"ב). שם מביאים את הברייתא הראשונה אך לא את הברייתא של אבא שאול. בירושלמי מופיעה אפוא הברייתא בשלמותה ללא אזכור של גמזיות ועם אזכור של בעלי אגרוף:

כיצד היו מתירין בגמזיות שלהקדש?

אמרו להן חכמי: אין אתם מודין לנו בגידולי הקדש שהן אסורין?

אמרו להן: אבותינו, כשהקדישו, לא הקדישו אלא קורות מפני בעלי אגרוף שהיו באין ונוטלין [אותן] בזרוע.

דברי עורך הבבלי על הברייתא

עורך הסוגיא מפרש את המחלוקת בין אנשי יריחו וחכמים כך:

ובגידולין הבאין לאחר מכאן עסקינן, וסברי לה כמאן דא: אין מעילה בגידולין. ורבנן, נהי דמעילה ליכא, איסורא מיהת איכא!²⁰

לדעתו, המחלוקת מתמקדת בשאלה אם יש מעילה בגידולי הקדש או לא. הגר"ש ליברמן פירש שהעורך התבסס על משנה מעילה (ג ו):²¹

כל הראוי למזבח, לא לבדק הבית; לבדק הבית, לא למזבח; לא למזבח ולא לבדק הבית — מועלין בו.

כיצד? הקדיש בור מלא מים, אשפ[ו]ת(ו) מליאה זבל, שובך מלא יונים, אילן מלא פירות, שדה מלא עשבים — מועלין בהן ובמה שבתוכן.

אבל אם הקדיש בור ואחר כך ניתמלא מים, אשפות ואחר כך ניתמלא זבל, שובך ואחר [כך] ניתמלא יונים, אילן ואחר כך נשא פירות, שדה ואחר כך נתמלא עשבים [מועלין בהן ואין]²² — מועלין במה שבתוכן.²³

ר' יוסה אומ': המקדיש שדה ואת האילן — מועלין בהן ובגידוליהן מפני שהן גידולי הקדש.

הרמב"ם מבאר בפירושו למשנה שגם תנא קמא וגם ר' יוסי מסכימים על כך שגידולי הקדש אסורים; השאלה היא רק אם יש בהם משום מעילה. תנא קמא סובר שאין בשימוש בגידולי

18 בתוספתא זבחים: "ובעלי אגרוף נוטלין אותן", וחסרה המילה "בזרוע", אולם בתוספתא מנחות מילה זו מופיעה, כמו בירושלמי פסחים.

19 ראו לעיל בהקדמה לסוגיא כ.

20 ראו סגנון דומה של העורך בסוגיא המופיעה בחים כו ע"א: "מעילה הוא דליכא, הא איסורא איכא", וכן במעילה ז ע"ב, ח ע"ב. תוספתא כפשוטה, חלק ד, עמ' 544. וראו פירושו לסוגיא המקבילה בירושלמי.

21 השלמתי על פי גירסת הדפוסים, וברור שהסופר של כ"י קויפמן שגה בהשמטת הדומות.

22 בדפוסים: "דברי ר' יהודה".

הקדש משום מעילה, ור' יוסי סובר שגם בהם מועלים. עורך הסוגיא, כביחידות אחרות של סוגיית אנשי יריחו, ניסה לפרש את המחלוקת על פי המקורות ההלכתיים שעמדו לרשותו.²⁴

פירות שקמה?

תמוה במקצת שהיה חשוב כל כך לאנשי יריחו להתיר את פירות השקמה. הרי פירות אלו בקושי ראויים לאכילה ונמנים על הדברים שהכהנים אינם מקפידים לקבל מהם תרומה:

ר' ישמעאל שיזורי ור' שמעון או': כל תרומה שאין הכהנים מקפידין עליה כגון תרומת הכליסין והחרובין ניטלת אחד מששים ... אילו ניטלין אחד מששים: גידולי תרומה ועירובי תרומה ... והכליסין והחרובין וגמזיות...²⁵

כנראה עקב קושיא זו פירש פינקלשטיין שלא מדובר בבני המעמד העליון של יריחו שביקשו ליהנות מן השקמה אלא בעניים שחיו בפריפריה. עניים אלו נאבקו כנגד עשירי יריחו שביקשו לתפוס בכוח את שדות השקמה שלהם, וכתגובה הקדישו את העצים למקדש: Anticipating the victims of the medieval barons who gave their property to the Church, the small landowners of Jericho averted ruin by dedicating their property to the Temple in Jerusalem.²⁶ לדעת פינקלשטיין, בעלי קרקע אלו שילמו למקדש תמורת הזכויות בפירות, אך במרוצת הזמן שכחו את המאורעות שהביאו למצב זה וניסו להתחמק מדרישת התשלום של נציגי המקדש.

תיאורו של פינקלשטיין מוקשה: הרי אנשי יריחו הם שהתירו להשתמש בגמזיות אלו. לדעתי, פירוש סביר יותר לענייננו הוא שאנשי יריחו לא ביקשו לאכול גמזיות אלו בעצמם אלא להפקירם כדי שיאכלו מהם עניי הסביבה במקום להעבירם למקדש. כך ניסו להיאבק עם אותם "בני שחת", לפי תיאור ברית דמשק, הגוזלים את העניים. החכמים התנגדו לניסיון זה של אנשי יריחו להקל בדיני הקדש כפי שהתנגדו לניסיונם להקל בדיני מוקצה ובדיני מעשרות כדי להיטיב עם העניים. אבל אנשי יריחו ראו בכל התחומים האלו אפשרות לעזור לעניים וראו בהתנגדותם של החכמים דוגמא לעיוות שבהלכה הפרושית.

24 כך עשה גם בנוגע לכבא 'נותנין פאה לירק' ובנוגע לנשר.

25 תוספתא תרומה ה ו-ז, מהד' ליברמן, עמ' 130. וראו דברי ליברמן: "זהמינים הללו היו מצויים בזול בא"י, ולא היו חשובים בעיני הכהנים, ולפיכך מספיק אם יתרום אחת מששים" (תוספתא כפשוטה, חלק א, עמ' 359).

26 *The Pharisees*, עמ' 68.